Małgorzata Łobacz
ORCID: 0000-0002-1476-8278
Akademia Zamojska

Źródła w badaniach biografii Róży Czackiej

Sources in the Study of Róża Czacka's Biography

ABSTRACT

The object of research in this article is the documents that enable the reconstruction of the biography of Róża Czacka, Blessed Mother Elżbieta, and its purpose is to describe and analyze the sources collected in the archives of the Generalate and Motherhouse of the Franciscan Sisters Servants of the Cross and the Society for the Care of the Blind. The text employs the method of document analysis. The examination of source materials reveals their richness and diversity, which allow for a multifaceted characterization of Mother Czacka's biography. They portray her life, personality, and relationships with loved ones during childhood and youth, her formative years, as well as her intellectual, moral, and religious formation. An interesting picture emerges from documents dating to the time when she was diagnosed with visual impairment, when she was coming to terms with this "sentence," and then transformed it into her strongest motivation to serve others in a similar situation. Most of the sources collected in the archives and the Museum of Mother Czacka date from the period of her work for the Work of Aid to the Blind. These diverse archival resources provide a basis for multidirectional analyses relevant to scholars across numerous disciplines that focus on studying human existence, its determinants, and the various dimensions of people's lives.

KEYWORDS
Róża Czacka, biography, documents, written sources, non-written sources

SŁOWA KLUCZOWE
Róża Czacka, biografia, dokumenty, źródła pisane, źródła niepisane

SPI Vol. 29, 2026/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2026.3.012
Nadesłano: 11.02.2026
Zaakceptowano: 5.09.2026

Miscellanea

ABSTRAKT

Przedmiotem badań artykułu są dokumenty umożliwiające rekonstrukcję biografii Róży Czackiej – bł. Matki Elżbiety, natomiast jego celem jest analiza i charakterystyka źródeł zgromadzonych w archiwach domu generalnego i macierzystego Franciszkanek Służebnic Krzyża oraz Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi. Chodzi zatem o określenie ich rodzaju i charakteru, a także zakresu tematycznego oraz wartości poznawczej. Na użytek tekstu posłużono się metodą analizy dokumentów. Przeprowadzone badania materiału źródłowego potwierdzają jego zróżnicowany charakter, umożliwiający kompleksowe ujęcie biografii Matki Czackiej. Dostępne źródła pozwalają na rekonstrukcję kolejnych etapów jej życia oraz charakterystykę jej osobowości, cech charakteru i relacji z najbliższym otoczeniem, z uwzględnieniem okresu dzieciństwa i młodości. Umożliwiają również analizę procesu dorastania, formacji intelektualnej, moralnej i religijnej. Interesujący obraz ujawniają dokumenty z okresu diagnozowania u Czackiej niepełnosprawności wzrokowej, dojrzewania do przyjęcia swoistego „wyroku", a następnie uczynienie z niego najsilniejszej motywacji do pracy z ludźmi znajdującymi się w podobnej sytuacji. Najwięcej źródeł zgromadzonych w archiwach i Muzeum Matki Czackiej stanowią materiały z okresu działalności na rzecz Dzieła pomocy niewidomym. Zasób dokumentów archiwalnych stanowi podstawę do podejmowania wielokierunkowych analiz badawczych, istotnych dla przedstawicieli licznych dyscyplin skoncentrowanych na badaniu ludzkiej egzystencji, jej uwarunkowań oraz różnych obszarów funkcjonowania człowieka.

Wstęp

Biografia człowieka, jego życiowe doświadczenia, przyjmowane normy postępowania, afirmowane wartości, realizowane cele oraz podejmowane działania i ich konsekwencje mogą pełnić funkcję ważnych punktów odniesienia dla innych osób. Analiza indywidualnych losów pozwala zarówno identyfikować wzorce postępowania sprzyjające osiąganiu zamierzonych celów, jak i dostrzegać błędy oraz niepożądane skutki określonych decyzji. Biografie innych ludzi mogą zatem stanowić źródło inspiracji, wiedzy i refleksji nad własnym postępowaniem. Ponadto badanie przebiegu życia jednostki umożliwia głębsze zrozumienie mechanizmów warunkujących sukcesy, porażki oraz trudności pojawiające się w codziennym funkcjonowaniu człowieka.

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka i analiza źródeł zgromadzonych w archiwach domu generalnego i macierzystego Franciszkanek Służebnic Krzyża oraz Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi, umożliwiających rekonstrukcję biografii Róży Czackiej – bł. Matki Elżbiety. Problem główny stanowi pytanie: Jakie źródła zgromadzone w archiwach Franciszkanek Służebnic Krzyża oraz Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi umożliwiają badanie biografii Róży Czackiej oraz zainicjowanego przez nią Dzieła[1] pomocy niewidomym? Problemy szczegółowe są następujące: Jakiego typu źródła umożliwiają poznanie biografii Róży Czackiej, afirmowanych przez nią wartości, relacji z Bogiem i ludźmi oraz stosunku wobec cierpienia? Które źródła umożliwiają poznanie historii Dzieła Lasek? Jakiego typu źródła umożliwiają poznanie koncepcji wychowawczej Róży Czackiej? Metodą, która została wykorzystana na potrzeby niniejszego artykułu, jest analiza dokumentów[2].

Biograficzny profil Róży Czackiej

Róża Maria Czacka przyszła na świat 22 października 1876 roku w Białej Cerkwi, położonej na terenie dzisiejszej Ukrainy. Była szóstym dzieckiem Feliksa Czackiego i Zofii z Ledóchowskich. W swoich *Notatkach* wspominała: „Rodzice moi mieli siedmioro dzieci. Ja byłam szósta z rzędu. Najmłodszego Jędrusia pamiętam, zmarł prawie nagle w obecności moich Rodziców" (Czacka 2015: 208). Wywodziła się z rodziny o silnych tradycjach intelektualnych i patriotycznych – była prawnuczką Tadeusza Czackiego, działacza oświatowego oraz założyciela Liceum Krzemienieckiego (Żółtowski 2005: 16–18).

Relacje rodzinne miały istotny wpływ na kształtowanie się osobowości przyszłej Matki Czackiej. Rodzice przywiązywali dużą wagę

1 Matka Czacka na określenie swojej działalności na rzecz osób niewidomych i powstałych instytucji posługiwała się ogólnym określeniem „Dzieło". Nazwa ta występuje m.in. w dokumencie *Triuno* (Czacka, Landy 2017: 11).

2 Na potrzeby artykułu przyjęta została definicja sformułowana przez Ryszarda Skrzyniarza: „[…] dokumentem są: wszystkie pisemne, obrazowe, dźwiękowe, elektroniczne informacje oraz przedmioty stanowiące źródło wiedzy o człowieku, na podstawie których można mówić/pisać/stawiać hipotezy dotyczące jego biografii i zachodzących w niej procesów edukacyjnych i wychowawczych oraz wpływów pedagogicznych na osobę biografowaną, a także jej wpływ na inne osoby czy środowisko życia" (Skrzyniarz 2018: 278).

do zapewnienia dzieciom wszechstronnego i starannego wykształcenia. W procesie wychowania i kształcenia Róży Czackiej uczestniczyły zatrudnione wychowawczynie (Żółtowski 2005: 39), ale to Zofia Czacka odegrała istotną rolę w edukacji córki jako jej główna nauczycielka. Natomiast formacja religijna przyszłej zakonnicy była zasługą babki – Pelagii z Sapiechów Czackiej. W swoich wspomnieniach z okresu dzieciństwa i młodości Róża zapisała: „Kochałam bardzo moją Babkę, której najwięcej zawdzięczam" (Czacka 2015: 130).

W 1898 roku, w wieku 22 lat, Róża Czacka utraciła całkowicie zdolność widzenia (na skutek upadku z konia, przez co doszło do odwarstwienia siatkówki). W czasie oswajania się z nową rzeczywistością szczególną rolę w jej życiu odegrały praktyki religijne. To pogłębione życie duchowe, nacechowane intensywną modlitwą oraz świadomym zawierzeniem niepełnosprawności Bogu, odegrało istotną rolę w procesie adaptacji do nowej sytuacji życiowej. Niepełnosprawność wzrokowa oraz wszelkie ograniczenia i cierpienia z nią związane – interpretowane w perspektywie religijnej – były źródłem wewnętrznej siły, określanej jako „dar mocy, który na całe życie uczynił ją niewiastą mężną" (Stabińska 1986: 41). Paradoksalnie, siłę czerpała ze swojej słabości.

Następną dekadę Róża Czacka poświęciła uczeniu się funkcjonowania w warunkach trwałej niepełnosprawności, koncentrując się na rozwijaniu samodzielności oraz kompetencji umożliwiających aktywne uczestnictwo w życiu społecznym. W tym czasie opanowała pismo Braille'a, zapoznała się z najnowszymi osiągnięciami w zakresie pedagogiki i rehabilitacji osób niewidomych, a także odbyła liczne podróże zagraniczne, głównie po krajach Europy Zachodniej, takich jak Francja, Austria i Szwajcaria (Czacka, *Notatki biograficzne własne…*, sygn. AMCz/04). Celem tych ostatnich było poznanie strategii funkcjonowania ośrodków działających na rzecz osób z dysfunkcją wzroku w innych krajach, sposobów ich organizacji, działania, zakresu oferowanej pomocy. Korzystała również z czasopism i książek angielskich i amerykańskich – poznając tym samym różne metody, środki, formy pracy z niewidomymi.

Dzięki wiedzy i umiejętnościom nabytym w ciągu dziesięciu lat od postawienia diagnozy, w 1911 roku Róża Czacka powołała do

życia Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi (TOnO)[3]. Dzięki tej organizacji powstał w Warszawie kompleksowy system wsparcia dla osób z dysfunkcją wzroku. W roku 1917 przyjęła habit Trzeciego Zakonu Św. Franciszka i pod kierunkiem profesora seminarium żytomierskiego, ks. Władysława Krawieckiego, odbyła indywidualny nowicjat. Śluby wieczyste złożyła 15 sierpnia tego samego roku, przyjmując imię Elżbieta. W 1918 roku założyła Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, którego charyzmat koncentruje się na posłudze osobom niewidomym na ciele i duszy (Jankowska 2012: 79). W 1922 roku Matka Elżbieta otrzymała w darowiźnie ziemię w Laskach pod Warszawą[4] (Czacka 2015: 19), co umożliwiło rozpoczęcie budowy ośrodka dla osób niewidomych (Czacka, *Notatki biograficzne własne*…, syg. AMCz/04). Do momentu wybuchu II wojny światowej Laski kierowane przez Matkę Czacką stały się nowoczesną placówką. W tym miejscu niewidomi wychowankowie zdobywali wykształcenie podstawowe i zawodowe, które pozwalało im na samodzielne i niezależne finansowo życie, a nade wszystko przywracało im osobową godność. Prowadzona działalność na rzecz osób z dysfunkcją wzroku została zakłócona przez wybuch wojny, a sama Matka Czacka doświadczyła wielu problemów zdrowotnych w tym okresie. W czasie okupacji aktywność założycielki ośrodka w Laskach uległa ograniczeniu w zakresie spraw wychowawczych na rzecz intensyfikacji działań wspólnotowych, w tym formacji i wsparcia duchowego sióstr. W związku ze wzrostem liczby powołań do zgromadzenia Matka Elżbieta przeznaczała więcej czasu na formację postulantek. W 1948 roku dokończyła pisanie zakonnych Konstytucji oraz Dyrektorium, zaś dwa lata później przekazała kierownictwo swojej następczyni, wspierając środowisko osób niewidomych i ich opiekunów modlitwą i ofiarą cierpienia.

Zmarła w 1961 roku i pochowana została na cmentarzu na terenie ośrodka w Laskach. W dniu 23 grudnia 2020 roku odbyła się ekshumacja jej doczesnych szczątków, które złożono w sarkofagu w kaplicy Matki Bożej Anielskiej w Laskach – w miejscu dawnego

3 Obecna oficjalna nazwa: Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi Stowarzyszenie – TOnOS (zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym 17.10.2001 r., jednak w oficjalnych dokumentach do 2016 r. funkcjonował skrót TOnO).

4 Była to darowizna od Antoniego Daszewskiego (właściciela majątku Siedzów i Laski).

pokoju matki Czackiej. Beatyfikacja Matki Elżbiety Róży Czackiej odbyła się 12 września 2021 roku[5] (por. Archidiecezja Warszawska 2021).

Biografia i autobiografia jako źródła wiedzy pedagogicznej

Każdy człowiek bez wyjątku powołany jest i zarazem zobowiązany do urzeczywistniania swojego człowieczeństwa oraz dochodzenia do jego pełni poprzez czyny moralnie dobre. Nie każda biografia odsłania historię spełnienia osobowego, ale na każdą badacz powinien patrzeć wielowymiarowo: uwzględniając dzieje życia człowieka, zdarzenia, sytuacje i towarzyszące im okoliczności, ale także ujmując życie jako pewną całość, i wreszcie – jako proces rozwojowy prowadzący od momentu narodzin aż do kresu życia (Lalak, Ostaszewska 2016: 16).

Znaczącym rodzajem materiałów źródłowych są dokumenty autobiograficzne, stanowiące ważny zasób danych w badaniach prowadzonych w paradygmacie jakościowym (Lalak 2010).

Cenne są szczególnie dokumenty osobiste (egodokumenty), które m.in. „uzasadniają, tłumaczą, usprawiedliwiają, przekonują o sensie zachowań indywidualnych, ludzkich. Do klasycznych ego-dokumentów zalicza się: życiorysy, wspomnienia, dzienniki, pamiętniki, autobiografie, listy" (Szulakiewicz 2013: 67).

Interesująca jest analiza materiału pozyskanego za pomocą metody biograficznej do celów pedagogicznych. Tego rodzaju podejście wykracza poza traktowanie biografii jedynie jako źródła potwierdzającego indywidualną historię danej osoby. Celem jest raczej pogłębienie wrażliwości badawczej na różnorodność form ludzkiego doświadczenia, a także na wielość sposobów funkcjonowania i podejmowania działań w kontekście procesu wychowania (Dziaczkowska 2016: 441). Jak podkreśla Władysława Szulakiewicz: „[…] w źródłach i pracach biograficznych znajdujemy wiedzę na temat wychowania w rodzinie, wpływu edukacyjnego rodziny na późniejsze życie omawianych postaci […]. Biografistyka umożliwia poznanie dróg dochodzenia do osiągnięć w różnych dziedzinach życia, przyczyn sukcesów i porażek

5 Wspomnienie liturgiczne bł. Matki Elżbiety Róży Czackiej obchodzone jest przez Kościół 19 maja.

życiowych. Publikacje biograficzne ukazują wpływ na jednostkę niepowtarzalnego klimatu intelektualnego, politycznego i społecznego" (Szulakiewicz 2004: 13–14).

Przedstawienie życia człowieka, zwłaszcza w ujęciu pedagogicznym, jest dla badacza zawsze dużym wyzwaniem. Celem ukazania takiej biografii „nie jest zatem ekscytowanie czytelnika historią czyjegoś życia […], ale próba realistycznego odzwierciedlenia różnorodności problemów wychowawczych, z którymi zetknęli się bohaterowie zgromadzonego przez badacza materiału biograficznego, i odniesienia go do współczesnej praktyki" (Dziaczkowska 2016: 441). Badacz staje tutaj przed zadaniem prawidłowego wykorzystywania źródeł, które pozostały po osobie biografowanej: dokumentów, wspomnień, różnych zapisków, wytworów twórczości, pamiątek, fotografii i materiałów na nośnikach audio bądź wideo. Pisząc biografię Innego, czyni on także namysł nad własną egzystencją, „refleksję nad sobą, swym życiem, […] nad swym działaniem, jego rezultatami i uwarunkowaniami" (Dróżka 2002: 29).

Źródła do biografii Róży Czackiej – bł. Matki Elżbiety

W badaniach nad biografią Róży Czackiej dokumenty archiwalne stanowią cenne źródło informacji. Analizując je, wskażę ich rodzaj i miejsce przechowywania. Odwołam się tutaj do metodologii badań historycznych (Miśkiewicz 1973: 113–116; Swieżawski 2001: 116–118; Szymański 2004: 28–69) i klasyfikacji zaproponowanej przez Ryszarda Skrzyniarza: ze względu na formę źródła dzielimy na pisane i niepisane (obrazowe, audiowizualne) oraz przedmioty wykorzystywane do badań biograficznych (Skrzyniarz 2018: 279).

a) Źródła pisane

Maria Prussak, analizując teksty pozostawione przez założycielkę ośrodka w Laskach, sformułowała następujący wniosek: „Matka Elżbieta Czacka nie uważała siebie za osobę piszącą. A przecież, oczytana w literaturze pięknej i teologicznej tworzonej w wielu językach, władała na pewno francuskim, angielskim i rosyjskim – pisała świetnie" (Prussak 2011: 103). Charakterystyczną cechą jej

wypowiedzi pisemnych było posługiwanie się rozbudowanym i precyzyjnym językiem polskim. Analiza zachowanych zapisków oraz korespondencji, sporządzanych przez nią samodzielnie na maszynie do pisania, wskazuje na wysoki stopień swobody językowej, o czym świadczy niewielka liczba skreśleń i poprawek.

Nie przychodziło to jednak bez wysiłku. Pisanie tekstów przez osobę niewidzącą często wiązało się z wielkim trudem i wymagało dużo cierpliwości, co znalazło potwierdzenie w *Notatkach* Matki Elżbiety: „Papier założony na maszynę do pisania listu trzy razy zaczynanego. To jest moje życie. Żadnej ciągłości w pracy, nic z niej na zewnątrz nie zostaje" (Czacka 2015: 85). Wiele pism sporządzonych przez Matkę Elżbietę posiada kilka wersji, na których zaznaczono wyraźnie zmiany (głównie językowe). Niestety, nie są to wyłącznie korekty archaicznie brzmiących sformułowań na uwspółcześnione, ale także „poprawianie i naginanie tego, co nieoczywiste, do własnych nawyków językowych, a co za tym idzie i myślowych" (Prussak 2011: 104). Z perspektywy badawczej tego rodzaju ingerencja zamiast pogłębionej refleksji nad źródłem owej odmienności stylu, ukazującym głębię życia duchowego, prowadzi nierzadko do automatycznego korygowania, ujednolicania, a zarazem spłycania form wypowiedzi autorki.

Mimo to współczesnych wciąż fascynuje rzeczowy, jasny przekaz zawarty w pismach Błogosławionej, pozbawiony zbędnych, sentymentalnych słów: „W swoich tekstach sięga ona po łacińskie najczęściej teksty i zwroty z Pisma Świętego oraz liturgii i dopowiada je, szukając polskich słów jak najprostszych i jak najbardziej przejrzystych. Nie korzysta z gotowego języka religijnych książek i publicystyki, toruje sobie własną drogę. Nie ma w jej języku dewocyjnych klisz, pobożnego sentymentalizmu, jest ostre, odważne stawianie sprawy" (Prussak 2011: 103).

Matka Elżbieta rozpoczęła sporządzanie swoich pism na polecenie ks. Władysława Korniłowicza, współtwórcy oraz kierownika duchowego Dzieła Lasek. Przechowywane są one łącznie w pięciu archiwach:

- Archiwum Matki Czackiej (AMCz);
- Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża (FSK);
- Archiwum Biblioteki Tyflologicznej w Laskach (ABT);

- Archiwum Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach (ATOnO);
- Archiwum ks. Władysława Korniłowicza w Laskach (AWK).

Najcenniejszym zasobem, wykorzystywanym do badania biografii założycielki Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża, dysponuje Archiwum Matki Czackiej. Znajduje się ono w domu generalnym zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża w Warszawie. Przechowywane tam dokumenty pozwalają poznać:

- biografię Róży Czackiej (świadectwa i dokumenty urzędowe, dyplomy, zapisy dokumentujące początki życia zakonnego, notatki biograficzne własne oraz spisane na podstawie opowiadań Matki Elżbiety, świadectwa zdrowia i dokumentacja choroby);
- wielokierunkową działalność skoncentrowaną na osobach pozbawionych zdolności widzenia (Historia Triuno, informacje o niewidomych, artykuły Matki Czackiej drukowane w prasie, dezyderaty wychowawcze, regulaminy, memoriały, założenia ideowe Dzieła);
- bogate kontakty z osobami świeckimi i duchownymi (wielotomowa korespondencja m.in. z siostrami Franciszkankami Służebnicami Krzyża, ze świeckimi współpracownikami Dzieła, z kapłanami współpracującymi z Dziełem, korespondencja okolicznościowa);
- głębokie życie duchowe (teksty ślubów i modlitw, notatki, tzw. Łaski Boże, konferencje dla sióstr) (Szachno 1977: 19–28).

Ciekawych i różnorodnych źródeł do badań życia i działalności założycielki Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża dostarczają także pozostałe archiwa, które usytuowane są w domu macierzystym Zakładu dla Niewidomych w Laskach. Znajdują się w nich dokumenty na temat życia i działalności bł. Matki Elżbiety Czackiej, które stanowią swego rodzaju materiał uzupełniający. Dotyczą bowiem instytucji funkcjonujących przy Dziele Niewidomych, np. Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi, Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża czy Biblioteki Tyflologicznej. Należą do nich:

- Archiwum Zgromadzenia Franciszkanek Służebnic Krzyża (FSK) – znajdują się tu dokumenty przybliżające Różę Czacką jako założycielkę, przełożoną, autorkę konstytucji, regulaminów i dyrektyw; osobę wymagającą przede wszystkim

od siebie, niezwykle zorganizowaną i uporządkowaną, a jednocześnie Matkę – kochającą, wybaczającą, godną zaufania. Przechowywane w tym miejscu źródła zawierają m.in. materiały prawne dotyczące zgromadzenia FSK, jego historii i duchowości, informacje o sytuacji materialnej zgromadzenia, jego władzach, domach i placówkach.

- Archiwum Biblioteki Tyflologicznej w Laskach (ABT) zawiera „książki, oraz maszynopisy opracowań i tłumaczeń niepublikowanych […], zbiory specjalistycznych czasopism z zakresu tyflopedagogiki, tyflopsychologii" (por. Laski. Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi 2024).
- Archiwum Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach (ATOnO) gromadzi dokumentację działalności Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach (począwszy od jego powstania), regulaminy domów znajdujących się na terenie ośrodka oraz spuściznę osób z nim związanych.

W ostatnim – Archiwum ks. Władysława Korniłowicza w Laskach (AWK) – znajdują się materiały ukazujące Matkę Czacką przez pryzmat współpracy z ks. Władysławem Korniłowiczem. Są to m.in. materiały dotyczące kwartalnika „Verbum" i wydawnictwa „Verbum", Domu Rekolekcyjnego w Laskach, III Zakonu św. Franciszka w Laskach czy Biblioteki Wiedzy Religijnej, jak też dokumenty związane bezpośrednio z osobą współtwórcy Dzieła Lasek: materiały biograficzne, ogół pism Korniłowicza, materiały dotyczące jego działalności, korespondencja czy wspomnienia o ks. Władysławie Korniłowiczu.

b) Źródła niepisane

Drugą grupę dokumentów, zgromadzonych w archiwach oraz w powstałym w Laskach w 2021 roku muzeum bł. Matki Elżbiety Czackiej (ekspozycja „Ślady Obecności"), stanowią źródła niepisane.

Materiały przyporządkowane do tej grupy dzielą się na dwa zbiory dokumentów:

a. źródła zapisane na nośnikach obrazowo-dźwiękowych oraz elektroniczno-cyfrowych;
b. przedmioty związane z osobą bł. Matki Elżbiety Róży Czackiej.

Pierwsza grupa źródeł – utrwalonych na nośnikach – znajduje się w Archiwum Matki Czackiej, Archiwum ks. Władysława Korniłowicza oraz w muzeum bł. Matki Elżbiety Czackiej. Są to: taśmy magnetofonowe z wypowiedziami założycielki ośrodka w Laskach, taśmy zawierające zapisy przemówień w rocznicę jej śmierci oraz nagrane wspomnienia osób z jej otoczenia.

Drugą grupę źródeł niepisanych stanowią: fotografie, albumy ze zdjęciami, odlew dłoni, popiersie bł. Matki Elżbiety. Są tam również przedmioty życia codziennego: skrzynia/kufer, klęcznik, przybory codziennego użytku, modlitewnik czarnodrukowy, różaniec, włosiennica.

Analiza źródeł zgromadzonych w archiwach FSK i TOnOS

Chcąc dokonać wnikliwej analizy wszystkich źródeł poświęconych osobie bł. Matki Elżbiety Czackiej oraz jej działalności, niemożliwe jest sprostanie temu przedsięwzięciu w ramach jednego artykułu naukowego. Dlatego też, kierując się sformułowanymi problemami badawczymi, ograniczę się do omówienia wybranych dokumentów z perspektywy pedagogicznej.

Materiały źródłowe umożliwiające rekonstrukcję biografii Róży Czackiej – Matki Elżbiety i odtworzenie najważniejszych faktów z jej życia były już analizowane i zostały wykorzystane m.in. przez Jadwigę Stabińską (1986), Janinę Doroszewską (1987), Michała Żółtowskiego (2005), Teresę Jankowską (2012) czy Alicję Gościmską (2014). Jednak już charakterystyka jej biografii z perspektywy pedagogiczno-antropologiczno-aksjologicznej, która wymagałaby odwołania się do szerszego zakresu dokumentów archiwalnych, nie była przeprowadzana. Możliwości do takich badań dają: pisma sporządzone przez Matkę Elżbietę Czacką na maszynie, notatki biograficzne spisywane na podstawie jej opowiadań, jej liczne krótkie wypowiedzi zapisane przez siostry Franciszkanki Służebnice Krzyża, wspomnienia różnych osób z otoczenia Czackiej oraz przemówienia i katechezy. Zostały one zapisane językiem prostym, zrozumiałym dla szerszego grona odbiorców. Wartości afirmowane przez Matkę Elżbietę wyłaniają się ze źródeł, w skład których wchodzą: przemówienia i wypowiedzi adresowane do świeckich pracowników, sióstr zakonnych oraz przełożonych, a także z dokumentów takich

jak: dezyderaty wychowawcze, regulaminy internatów, memoriały. Zawierają one uporządkowane treści, często wypunktowane, pogrupowane, odwołujące się do konkretnych przykładów, sytuacji, zawierające cytaty z Pisma św. Szczególny obraz założycielki Dzieła Lasek ujawniają archiwalia odnoszące się do rozważań nad sensem cierpienia, choroby, niepełnosprawności (Łobacz 2018). Zawarte one są w zapiskach wspomnieniowych z okresu młodości, notatkach biograficznych sporządzonych na podstawie opowiadania Matki Elżbiety, wielu spisanych wypowiedziach skierowanych do osób niewidomych. Wyrażają one z jednej strony słowa pełne zrozumienia dla osób doświadczonych niepełnosprawnością wzrokową. Z drugiej zaś wyraźnie przeciwstawiają się biernej postawie wobec życia pozbawionego celu i sensu. Z zapisków tych wybrzmiewa apel o godną egzystencję ludzi niewidomych, nawoływanie do uczynienia swego życia wartościowym, wolnym i użytecznym. Interesująca w swym przekazie jest grupa tekstów poświęconych cierpieniu, odkrywaniu jego sensu w życiu człowieka. Szczególnie cenne są tu archiwalia obejmujące wypowiedzi i modlitwy Czackiej podczas ostatniej jej choroby.

Godne wskazania są także dokumenty zawierające informacje dotyczące historii Dzieła Lasek, jego funkcjonowania oraz podstaw prawnych, w tym m.in.: *Ideowe założenia Dzieła*, *Historia i zarys organizacyjny „Dzieła Lasek"*, *Notatki biograficzne*, *Historia Triuno*, *Triuno*. Część z nich doczekała się wydania drukiem (Czacka, Landy 2017; Czacka 2015; Czacka 2008) oraz opracowań (Wosiek 1976; Przybył-Sadowska 2015).

Z perspektywy pedagogicznej warte odnotowania są źródła odnoszące się do koncepcji wychowawczej Róży Czackiej. W literaturze przedmiotu uwzględnia się je bardzo wąsko – praktycznie tylko w odniesieniu do pedagogiki specjalnej (Kuczyńska-Kwapisz 2011; Kuczyńska-Kwapisz 2012; Kuczyńska-Kwapisz 2018; Kuczyńska-Kwapisz, Dycht 2019). Tymczasem są one interesujące poznawczo, dotyczą bowiem teorii wychowania i filozofii wychowania. Warto tu wymienić dokumenty odnoszące się do metod, form, środków oraz dziedzin wychowania. Odkrywcze, gdy zechcemy je analizować w odniesieniu do teorii wychowania, są: *Memoriał o wychowaniu i wykształceniu niewidomych dzieci i młodzieży*, *Memoriał Rockefellerowski*, *Regulamin Wychowawczy dla Infirmerii*, *Regulamin internatu chłopców*, *Regulamin Starszych Dziewcząt*. Interesujące są też

archiwalia charakteryzujące wymagania stawiane wychowawcom (*Dezyderaty wychowawcze*, *Triuno*, *Regulamin wychowawczy Domu św. Antoniego*, *Wskazówki dla osób pracujących w Dziele*). Podejmując analizę źródeł odnoszących się do filozofii wychowania, w tym: aksjologii pedagogicznej i wychowania personalistycznego, koniecznie trzeba zwrócić uwagę na: *Dyrektorium*, *Laski – przystań ociemniałych*, *Wskazówki dla wychowawców*, *Regulaminy sióstr i wskazówki szczegółowe*, *Sprawy niewidomych*.

Różne typy dokumentów, spisywanych przez różnych autorów, o różnej funkcji i przeznaczeniu, zgromadzonych w archiwach domu generalnego i macierzystego Franciszkanek Służebnic Krzyża sprawiają, że badacze odnajdują tam wiadomości na temat Matki Róży Czackiej i osób z nią związanych, współpracujących, wspierających jej dzieła, osób niewidzących i niedowidzących, dziejów opieki nad niewidomymi czy tyflologii i tyflopedagogiki. Bogactwo ujęć interpretacyjnych i paradygmatów badawczych pozwala odkrywać w przechowywanych tam źródłach wiele nieprzeanalizowanych dotąd tematów, odczytywać je na wiele sposobów, dostrzegać w nich wciąż nowe tropy i inspiracje.

Konkluzja

Zaprezentowane źródła dają możliwość poznania Róży Czackiej, późniejszej Matki Elżbiety. Umożliwiają analizę kluczowych aspektów jej drogi życiowej. Szczególnie istotne poznawczo są źródła odnoszące się do okresu diagnozowania postępującej u niej utraty wzroku, a także do etapu wewnętrznego dojrzewania do akceptacji niepełnosprawności, która została następnie przekształcona w zasadniczy impuls do działalności ukierunkowanej na pomoc innym osobom, które takiej niepełnosprawności doświadczyły. Zachowane dokumenty, zwłaszcza przemówienia, listy, spisane rozmowy, ukazują determinację człowieka dotkniętego cierpieniem, który nie zatrzymał się na swojej niepełnosprawności, ale poszedł dalej – rozpoznając nadsens cierpienia, uczynił z niego narzędzie do walki z przesądami na temat niewidomych, otwierając tym samym drogę do życia możliwie aktywnego, pełnego, użytecznego.

Najliczniejszą część zachowanego materiału archiwalnego stanowią dokumenty związane z wieloletnim zaangażowaniem Róży

Czackiej w rozwój i funkcjonowanie Dzieła Niewidomych. Ten bogaty materiał archiwalny otwiera wieloaspektowe pole badawcze: dla pedagogów, tyflopedagogów, psychologów, biografów, teologów, filozofów oraz przedstawicieli innych dyscyplin, których przedmiotem dociekań naukowych jest człowiek. Dziś – w czasach kryzysu moralnego, ucieczki od trudu, poszukiwania szybkich, wygodnych rozwiązań – osoba Matki Czackiej staje się szczególnym wzorem, zwłaszcza w pracy wychowawczej. Jej biografia ukazuje sposób życia oparty na odpowiedzialności, wytrwałości i podejmowaniu zobowiązań, stanowiący przeciwwagę dla stylu życia wolnego od wymagań i obowiązków, który w rzeczywistości sprzyja poczuciu dezorientacji i niezadowolenia wśród młodego pokolenia.

Bibliografia

Źródła

Archiwa:

Dom Generalny Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, Warszawa, Archiwum Matki Czackiej (AMCz):

Czacka E., *Dezyderaty wychowawcze ustalone przez Matkę*, AMCz, sygn. 133.

Czacka E., *Historia Triuno z okazji jego 25-lecia.* Egzemplarz z poprawkami Ojca Korniłowicza, 22.09.1935, AMCz, sygn. 12.

Czacka E., *Memoriał w sprawie niewidomych w Polsce (Memoriał Rockefellerowski)*, AMCz, sygn. 135, s. 1–8.

Czacka E., *Notatki biograficzne własne lub spisane na podstawie opowiadania Matki*, sygn. AMCz/04.

Czacka E., *Regulamin internatu chłopców*, AMCz sygn. 133.

Czacka E., *Regulamin Starszych Dziewcząt*, AMCz/133, s. 1–3.

Czacka E., *Regulamin Wychowawczy dla Infirmerii*, AMCz/145.

Czacka E., *Regulaminy sióstr i wskazówki szczegółowe*, Laski, 05.07.1946, AMCz, sygn. 145.

Czacka E., *Sprawy niewidomych. Inne materiały dotyczące niewidomych*, AMCz, sygn. 136.

Czacka E., *Wskazówki dla osób pracujących w Dziele*, AMCz 135.

Wspomnienia o Matce Czackiej, sygn. AMCz/432.

Biblioteka Tyflologiczna w Laskach:

Czacka E., *Historia i zarys organizacyjny „Dzieła Lasek"*, 8.06.1935, sygn. M 555 [maszynopis].
Czacka E., *Laski – przystań ociemniałych*, sygn. III 1850 [maszynopis].
Czacka E. (2015). *Notatki*, Laski: Zgromadzenie SFSK. Czacka E., *Regulamin wychowawczy Domu św. Antoniego*, sygn. M 1405 [maszynopis].

Inne źródła pisane:

Czacka E. (2006). *Wskazówki dla wychowawców dzieci ociemniałych i osób obcujących z niewidomymi*, 18 marca 1945, [w:] B. Białkowska, E. Więckowska, *Zachowane pisma Matki Elżbiety Róży Czackiej dotyczące spraw niewidomych i Dzieła*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża, s. 305–307.
Czacka E. (2008). *Dyrektorium*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża.
Czacka E. (2015). *Notatki*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża.
Czacka E., Landy T. (1932). *Memoriał o wychowaniu i wykształceniu niewidomych dzieci i młodzieży*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża.
Czacka E., Landy T. (2017). *Triuno*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża.

Opracowania

Doroszewska J. (1987). *Matka Czacka w oczach przyjaciół*, [w:] T. Mazowiecki (red.), *Ludzie Lasek*, Warszawa: Biblioteka „Więzi", s. 71–83.
Dróżka W. (2002). *Nauczyciel. Autobiografia. Pokolenia. Studia pedeutologiczne i pamiętnikoznawcze*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
Dziaczkowska L. (2016). *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, [w]: R. Skrzyniarz, L. Dziaczkowska, D. Opozda (red.), *Przedmiot, źródła i metody badań w biografii*, Lublin: Episteme, s. 437–451.
Gościmska A. (2014). *Torowała nowe drogi niewidomym*, Laski: Literackie Towarzystwo Wydawnicze.
Jankowska T. (2012). *Niewidoma a widząca tak wiele. Sługa Boża Matka Elżbieta Czacka*, Warszawa: Wydawnictwo Fidei.
Kuczyńska-KwapiszJ. (2011). *Wkład Matki Elżbiety Róży Czackiej w rozwój tyflologii w kontekście współczesnej recepcji jej myśli*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

Kuczyńska-KwapiszJ. (red.) (2012). *Współczesna recepcja myśli Matki Elżbiety Róży Czackiej. Kształcenie i rehabilitacja*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

Kuczyńska-Kwapisz J. (2018). *Założenia tyflologiczne Róży Czackiej i ich ponadczasowe znaczenie z perspektywy stuletniej działalności zgromadzenia sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża*, „Forum Pedagogiczne", t. 8, nr 2, s. 139–151.

Kuczyńska-Kwapisz J., Dycht M. (2019). *Myśl i praktyka tyflopedagogiczna Matki Elżbiety – Róży Czackiej*, „Forum Pedagogiczne", t. 9, nr 1, s. 77–92.

Lalak D. (2010). *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Lalak D., Ostaszewska A. (2016). *Źródła do badań biograficznych,* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Łobacz M. (2018). *Sens przygodności człowieka na przykładzie życia Matki Elżbiety Róży Czackiej*, „Biografistyka Pedagogiczna", t. 3, nr 1, s. 189–202.

Miśkiewicz B. (1973). *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Prussak M. (2011). *Co można wyczytać, studiując kolejne redakcje tekstów Matki Czackiej,* „Laski. Pismo rehabilitacyjno-społeczne z życia Dzieła Matki Elżbiety Róży Czackiej", nr 2(100), s. 103–109.

Przybył-Sadowska E. (2015). *Triuno. Instytucje we wspólnocie Lasek 1911–1961*, Kraków: Wydawnictwo Libron.

Skrzyniarz R. (2018). *Dokumenty źródłem analiz i badań biograficznych w pedagogice*, „Biografistyka Pedagogiczna", t. 3, nr 1, s. 275–291, https://doi.org/10.36578/BP.2018.03.21

Stabińska J. (1986). *Matka Elżbieta Róża Czacka*, Laski: Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża.

Swieżawski A. (2001). *Warsztat naukowy historyka. Wstęp do badań historycznych*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP w Częstochowie.

Szulakiewicz W. (2004). *Biografistyka i jej miejsce w historiografii edukacyjnej po II wojnie światowej*, „Biuletyn Historii Wychowania", nr 19/20, s. 5–14, https://doi.org/10.14746/bhw.2004.19.20.1

Szulakiewicz W. (2013). *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych", nr 1(16), s. 65–84.

Szymański J. (2004). *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Szachno J. (1977). *Wykazy dziesiętne akt Archiwum Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża w Warszawie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 35, s. 19–28.

Wosiek R. (1976). *Podstawy ideowe Dzieła Lasek. Dzieło Boże w Kościele*, [w:] B. Bejze (red.), *Chrześcijanie*, t. 2, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, s. 227–311.

Żółtowski M. (2005). *Blask prawdziwego światła. Matka Elżbieta Róża Czacka i jej dzieło*, Lublin: P.H.U. Impuls Ryszard Dziewa.

Netografia

Archidiecezja Warszawska (2021). *60. rocznica śmierci m. Elżbiety Róży Czackiej, niewidomej założycielki dzieła Lasek*, 14 maja 2021, https://archwwa.pl/aktualnosci/jutro-60-rocznica-smierci-m-elzbiety-rozy-czackiej-niewidomej-zalozycielki-dziela-lasek/ [dostęp: 05.02.2026].

Laski. Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi (2024). *Biblioteka Tyflologiczna*, https://tyflologia.pl/biblioteki/biblioteka-tyflologiczna/ [dostęp: 07.02.2026].

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr Małgorzata Łobacz
Akademia Zamojska
Instytut Pedagogiki
e-mail: malgorzata.lobacz@akademiazamojska.edu.pl